

Kymmenen askelta runouteen

Kymmenen askelta runouteen on tiivis runokurssi, jossa annan vinkkejä runojen kirjoittamiseen ja lukemiseen. Askel askeleelta tietämyksesi runoudesta laajenee ja syvenee. Lukemalla tekstin ja tekemällä harjoitukset pystyt kirjoittamaan runoja ja samalla runous tulee sinulle tutuksi.

Kymmenen askelta runouteen kiertää runouden osa-alueita kuin kissa kuumaa puuroa. Jokainen askel vie sinut lähemmäksi ja lähemmäksi. Omia tuntemuksiaan voi hyvin kirjoittaa runoiksi. Tällöin voi kirjoittaa aivan niin kuin haluaa. Jos haluaa julkaista runoja, on hyvä olla tietoinen aikaisemmin tehdystä runoudesta ja tavallisimmista keinoista, joita runoudessa on pidetty hyvinä.

Kymmenen askelta runouteen sisältää noin 25 sivua ja jokaiseen askeleeseen liittyvät neljä harjoitusta. Harjoituksista yksi on lukutehtävä ja muut kirjoitustehtäviä.

Ensimmäiset kolme askelta tiivistävät runouden olennaisimmat piirteet ja loput seitsemän askelta syventävät näkemystä. Ensimmäisessä kolmessa askeleessa annetaan riittävä kuva runouden keinoista, joita sitten seuraavissa askelissa konkretisoidaan kirjoittamisen kautta.

Kurssi perustuu kirjoihini *Kirjoita runo - opas aloittelevalle runoilijalle* (Avain 2011), *Runouden ilmiöitä* (Avain 2012) ja *Intohimoa ja millimetripaperia* (Avain 2016). Ne ovat saatavana hyvin varustetuista kirjastoista. Esimerkkirunot ovat minun runokokoelmistani tekijänoikeussyistä.

Kymmenen askelta runouteen -kurssia voi levittää vapaasti kaikille siitä kiinnostuneille.

Kurssia ovat kommentoineet **Janette Hannukainen, Mirkka Mattheiszen, Tiina Salonen ja Sanni Siltanen**. Kiitoksia kommentteista!

Mielelläni otan palautetta vastaan kurssista. Mielelläni vierailen kouluissa ja runoryhmissä ja syvennän tällä kurssilla käsiteltyjä asioita.

Runoterveisin

Tommi Parkko
parkko@kaapeli.fi

Ensimmäinen askel: Mitä runous on?

Mitä runous on? (Osa 1)

Millaisia ajatuksia mieleesi tulee, kun kuulet sanan **runo**? Kuinka tunnistat runon muiden tekstilajien, kuten novellin, romaanin, aforismin ja näytelmän, joukosta? Mistä me puhumme kun puhumme runoudesta?

Runous on niin monikasvoinen kirjallisuuden laji, ettei sitä voi vangita määritelmiin. Sata vuotta sitten runon tunnisti tavallisesti rytmistä ja **riimistä eli loppusoinnusta**. Tämän päivän runoudessa ei näin ilmeisiä tunnusmerkkejä enää ole.

Vaikka runoutta ei kannata ryhtyä määrittelemään, runoissa on jotain juuri niille tunnusomaisia piirteitä, joiden avulla runon voi tunnistaa. Ensimmäisessä kolmessa askeleessa runouteen kiinnitämme huomiota näihin **tunnuksellisiin** piirteisiin. Tämä osuus on samalla tiivistelmä, johon tutustumalla saat jo käsityksen runoudesta.

Typografia eli asettelu

Runon voi tunnistaa sen perusteella miltä se näyttää. Tällöin **typografia** eli se tapa, jolla teksti on asetettu sivulle, on runon tunnusmerkillinen piirre. Runon yhtä riviä on tapana kutsua **säkeeksi**, ja usean säkeen muodostamaa kokonaisuutta **säkeistöksi**. Runoa, jossa on säkeitä ja säkeistöjä, kutsutaan **säkeistömuotoiseksi** runoksi. Suurin osa runoista ovat säkeistömuotoisia mutta muunlaisiakin on: **proosaruno** näyttää proosalta mutta se maistuu runolta. Jos runossa ei ole säkeistöjä eikä se ole proosaruno ja sanat on ripoteltu sivuille yllättävällä tavalla, se voi olla **visuaalinen runo**.

Kosteassa mullassa
kastemadot pinkovat lapion terällä
Vanhan talon porraskivet kannattavat lattiaa
Mehiläiset hylänneet pesänsä paneelien taakse
Kymmenen, yksitoista toppaa tupakkaa
Isä lukee kirjoja joita toin
Me rakennamme uutta seinää

(Tommi Parkko *Vanhat laulut Nimettömät eläimet*, 1994)

Tässä runossa seitsemän säettä eli riviä, jotka muodostavat yhdessä yhden säkeistön. Runo on säkeistömuotoinen. Runossa on runsaasti sisennyksiä. Niiden tehtävänä on luoda runoon pidempää taukoja säkeiden väliin. Niillä on myös visuaalinen tehtävä.

Esimerkkirunossa on käytetty tyypillisiä runouden typografiaan eli asetteluun liittyviä keinoja. Keinot ovat vielä sen verran yleisesti käytettyjä, ettei tätä runo voi kutsua visuaaliseksi runoksi.

Kuvallisuus

Runon kielelle on ominaista tietynlaiset kielelliset ilmaukset. Näitä kutsutaan **kuviksi**. Niillä voidaan sanallistaa aistihavaintoja. Tämä tarkoittaa sitä, että kun näet esimerkiksi perhosia täynnä olevan puun, voit ilmaista tämän sanomalla, että näin perhosia täynnä olevan puun. Tai voit sanoa, että näit puun, joka on lähdössä lentoon. Jälkimmäisessä tapauksessa sanallistat havaintosi toisin kuin arkitilanteessa normaalisti tekisit. Runoudesta on paljon jälkimmäisen kaltaisia kuvia.

Kielessä sisältää paljon kuvallisuutta ja erilaisia kuvallisuuden muotoja on monia. Esimerkiksi kun vertaat jotain asiaa toiseen, käytät **vertausta**: puu kuin perhosten ilmalaiva.

Osa ilmauksista perustuu kielenkäyttäjien tekemään sopimukseen: on sovittu, että joutsen on Suomen kansallislintu. Runossa oleva joutsen voi olla Suomen **symbolinen** kuvaus eli joutsen on **symboli**. On muistettava, että jokainen runon joutsen ei viittaa Suomeen, vaan välillä se voi olla aivan tavallinen biologinen olento. Musta joutsen viittaa usein Tuonelan joutseneen eli kuolemaan mutta myös luonnosta löytyy mustia joutsenia.

Runouden kuvia voi pitää runoilijoiden keksimänä salakielenä, mutta sitä ne eivät tavallisesti ole. Avainkäsitteet ovat **kirjaimellinen** ja **kuvaannollinen**.

Kirjaimellinen merkitys tarkoittaa sitä, että sanan merkitys on suunnilleen sama minkä voit löytää sanakirjoista. Kissa on arkisessa kielenkäytössä nelijalkainen, pitkähäntäinen nisäkäs, jota monet pitävät lemmikkinä. Tämä on kissan kirjaimellinen merkitys. Kuvaannollinen merkitys on sanoilla oleva sivumerkitys, jota ei aina löydy sanakirjoista. Kissan kuvaannollinen merkitys lienee jotain, joka liittyy kissan salaperäisyyteen ja usein kissaa pidetään naisellisena olentona.

Runoudessa käytetään kieltä usein sellaisella tavalla, jossa lukija joutuu pohtimaan sanan kirjaimellisen ja kuvaannollisen merkityksen vivahteita. Tämä voi tehdä runosta joskus vaikeaa mutta samalla se tarjoaa onnistumisen elämyksiä, kun jokin ilmaisu aukeaa.

Kuvallisuus on kielen ominaisuus, joten sitä ei ole ainoastaan runoudessa. Tästä syystä kuvallisuutta ei tavallisesti tarvitse erikseen opetella mutta kuvallisten ilmausten tunnistaminen vaatii huomion kiinnittämisen itse kieleen. Runsaasti kuvallisuutta sisältävä teksti ”maistuu runolta”.

Maa on satama jota virtaava vesi lyö, aurinko lyö, joka on pilvien alla, jossa sataa, jossa arkipäiväinen ajatus riippuu kuin laiva.

Maa on lasku joka nähty, hyväksytty ja säilytetty.

Maata ei ole olemassa. Se on vilpillisen tutkimusmatkailijan

kertomus. Se on karttojen venytetty mittakaava, janoinen raha.

Talot seisovat kumisaappaissaan kunnes ne vajoavat veteen.

(Tommi Parkko *Sileäksi puhuttu*, 2004)

Runossa on kerroksellista kuvallisuutta: erilaisia kuvallisia ilmauksia on runsaasti. Osa ilmauksista ovat kirjaimellisesti ymmärrettäviä, osa taas kuvaannollisesti.

Tehtävät

Tehtävä 1:

Etsi netistä visuaalisia runoja. Hae esimerkiksi **Guillaume Apollinainen** (1880–1918) *Calligrammes* -teoksen runoja. Myös **Satu Kaikkonen** (1967-) tekee visuaalista runoutta. Pohdi, miksi ja millä tavoin nämä visuaaliset runot ovat runoja.

Tehtävä 2:

Katso ikkunasta ulos ja kirjoita mitä näet puolen sivun verran. Anna kynän tai sormien liikkua koko ajan, älä pysäytä kirjoittamista, vaikka tekisitkin kirjoitusvirheitä.

Kun sinulla on puoli sivua tekstiä, poimi sieltä sellainen sanoja, jotka kuvaavat näkemääsi mahdollisimman hyvin.

Tee runo, joka on kolmirivinen eli kolmisäkeinen. Yhdellä rivillä enintään kolme neljä sanaa. Kokeile kuinka runo muuttuu, kun teet eri pituisia säkeitä.

Mallirunoja löydät esimerkiksi täältä:

Tehtävä 3:

Kirjoita runo, jossa on kuvallinen ilmaus. Käytä sellaista kuvaa, joka ei voi olla kirjaimellisesti totta. Millä tavoin ilmaus voi olla totta, jos se ei kirjaimellisesti ole totta?

Tehtävä 4:

Kirjoita runo, jossa käytät jotain symbolia. Voit käyttää halutessasi apuna jotain symbolisanakirjaa, kuten **Hans Biedermannin** *Suurta symbolisanakirjaa* (Wsoy, 1993) tai etsi tietoa esimerkiksi tuttujen lintujen symbolisista merkityksistä Wikipediasta.

Pohdi millä eri tavoin eri kulttuureissa syntyneet voisivat tulkita käyttämäsi symbolia.

Toinen askel: Mitä runous on?

Mitä runous on? (Osa 2)

Rytmi ja sointuisuus

Vanhemman runouden tunnistaa tavallisesti *rytmin* ja *loppusoinnun* avulla.

Ruislinnun laulu korvissani,
tähkäpäiden päällä täysi kuu;
kesä-yön on onni omanani,
kaskisavuun laaksot verhoo.
En ma iloitse, en sure, huokaa;
mutta metsän tummuus mulle tuokaa,
puunto pilven, johon päivä hukkuu,
siinto vaaran tuulisen, mi nukkuu,
tuoksut vanamon ja varjot veen;
niistä sydämeni laulun teen.
Sulle laulan neiti, kesäheinä,
sydämeni suuri hiljaisuus,
uskontoni, soipa säveleinä,
tammenlehvä-seppel vehryt, uus.
En ma enää aja virvatulta,
onpa kädessäni onnen kulta;
pienentyy mun ympär' elon piiri;
aika seisoo, nukkuu tuuliviiri;
edessäni hämäräinen tie
tuntemattomahan tupaan vie.
(Eino Leino: Nocturne, 1903)

Eino Leinon *Nocturne* on yksi tunnetuimmista suomalaisista runoista. Siinä, kuten useimmissa muissakin vanhemmissa runoissa, rytmi syntyy painollisten ja painottomien tavujen vaihtelusta. Tätä vaihtelua kutsutaan **poljennoksi**: löydät Nocturnen poljennon, kun luet runoa hitaasti ja painotat jokaisen sanan ensimmäistä ja kolmatta tavua. Tämän päivän runoudessa poljennolla ei ole juuri tehtävää, joten poljentoon ei tämän kurssin puitteissa palata.

Nocturnessa on käytetty myös **loppusointuja eli riimejä**. Niissä säkeen viimeiset tavut toistuvat seuraavissa säkeissä: korvissani — omanani; kuu — verhouu — hukkuu — nukkuu; huokaa — tuokaa; veen — teen. Loppusointujen ohella runoissa voi olla alkusointuisuutta. Sitä on erityisesti kansanrunoudessa mutta Nocturnessakin sitä on: kesäyön *on onni omanani*.

Riimit ovat ehkä yksi tunnetuin runouteen liittyvä kielellinen keino. Tämän päivän runoudessa niitä ei kuitenkaan juuri ole. Riimittelyä voi helposti pitää ainoastaan kielellisenä leikkittelynä, jota se toki on osaltaan, mutta riimit myös onnistuessaan vaikuttavat runon merkitykseen — toisiinsa riimitetyt sanat voivat vaikuttaa toistensa merkitykseen. Nocturnessa kiinnostava riimipari on kuu — verhouu: riimitys luo näiden sanojen välille yhteyden, joka on kiinnostava.

Niin alku- kuin loppusointukin ovat kielen sointuisuutta, kielen musiikkia. Niiden tehtävänä on sitoa sanoja yhteen. Toisin kuin poljento, sointuisuuden ja kielen musiikilla on myös tämän päivän runoudessa tehtävänsä. Runoilija voi kirjoittaa runon äänteen tarkkuudella: hän voi pitää runon tiettyjä äännteitä tärkeänä osana runoa.

Joitakin runoilijoita voi kutsua hienostuneen kielen musiikin takia **lyyrikoiksi**. Esimerkiksi **Tomi Kontiota** voi pitää lyyrikkona tässä mielessä (<http://www.electricverses.net/sakeet.php?poet=15&poem=0&language=1>).

Tyhjentävää määritelmää rytmistä on ehkä mahdoton antaa, etenkin nykyrunoudessa, joka ei käytä vanhemman runouden **metriikkaa** hyväkseen. Metriikka on oppi runomitoista. Se syntyi antiikin Kreikan aikana ja sen sääntöjä on seurattu aina 1900-luvulle asti. Runon rytmiä sanotaan **sidotuksi** jos runo noudattaa tiukasti metriikan sääntöjä.

Ennen vuotta 1950 suomalainen runous oli pääosin metristä runoa. Loppusointu on arabialaisen runouden keino, joka tuli keskiajalla eurooppalaisen taidrunouden keinovalikoimaan. Nykyään loppusointuja on erityisesti laululyriikassa. Viime vuosina erityisesti rap-musiikissa monet vanhemman runouden keinoja ovat kokeneet uuden tulemisen.

Hyvä esimerkki rap-runoudesta on Palefacen *Helsinki-Shangri-La* (<http://lyrics.fi/paleface/helsinki-shangri-la>). Siinä hyödynnetään monia vanhemman runouden keinoja. Loppusointuja on runsaasti: luodaan-tuodaan-saadaan, taantumuksen viiri - pelon ilmapiiri jne. Alkusointuisuutta on myös runsaasti: hurahuhhahei, Holmlundin haulikoille. Teksti ei kuitenkaan seuraa metrisiä sääntöjä ja loppusoinnutusta orjallisesti.

1900-luvulla metriikan sääntöjen merkitys runouden vähitellen väheni. 1920-luvulla runoudessa kokeiltiin **vapaamittaisuutta**, jossa äänneet ja sanapainot ovat vähemmän määriteltyjä kuin sidotussa mitassa. Esimerkiksi **Katri Vala** tunnetaan runoistaan, jotka eivät ole enää sidottuja mitaltaan mutta eivät vielä kokonaan rytmisesti vapaita.

Rytmisesti vapainta runoutta kutsutaan **vapaarytmiseksi** runoudeksi. Tämän päivän julkaistusta runoudesta on suurin osa vapaarytmistä. Metriikka tai mikään muukaan säännöstö ei anna vapaarytmisen runon tekijälle ohjeita, kuinka runon rytmi tulee toteuttaa. Runoilla voi olla hyvinkin yksilöllinen rytmi. Esimerkiksi **puheen rytmi** voi kuvata vapaarytmisen runon rytmiä.

En tarvitse enää vasaraa, kelloa,
kattilaa, housuja, junaa, en huonoa enkä
hyvää kirjallisuutta, rahaa

osakkeita, lihaa, hampaita, vettä,
tupakkaa,
mitään mihin tarvitaan pyörää,

en tasaista tai kaltevaa lautaa,
en mitään mikä kelluu meressä tai joessa,
puolisoa, lapsia,
taloa, multaa, ilmaa, ääntä enkä elämää,
sanoja

(Tommi Parkko *Sileäksi puhuttu*, 2004)

Tämä runo on rytmiltään tyypillinen vapaarytmisen runo. Runo sisältää sanaluettelon, joka pätkitty säkeiksi. Runossa on taukoja ainakin rivien loppuissa ja säkeistöjen välillä. Niillä on suuri vaikutus runon rytmikkaan. Myös puheen rytmi luo runon rytmikkaa.

Toistot

Runoissa on usein paljon toistoa. Se voi olla monenlaista. Alku- ja loppusoinnut on yksi toistorakenne. Toistoisuutta on myös typografiassa: säkeistömuoto on usein samanmuotoisten säkeistöjen toistoa. Runossa voi myös toistua jokin lause tai lauseen alku. Lauluista tuttu kertosaäkeistö on toistoa.

Toisto voi olla myös sanan toistoa. Runossa kahteen kertaan mainittu sana tuntuu jo toistolta — tiiviissä runossa yksikään sana ei ole sattumalta runossa, vaan sillä on jokin merkitys. Sanaa voidaan toistaa sellaisenaan, tai se voi muuntua. Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi tätä: aurinko-kuu-kattovalo-kynttilä-liekki-kiiltomato. Valo toistuu, vaikka sana vaihtuu.

Meren hampaat eivät ole kireät.
Merellä on hetula: lempeä kirkuva pajukko.
Meri on vanginvartija,

laivat ja siivettömät linnut se sulattaa mustaan öljyynsä:

Jalo aine on puhdasta. Viljele ja varjele tätä maata.
Ahmartit konttaavat mudassa; liha
mataa, arpa käy kerran kupissa, käärme loppuun vaivatussa kallossa.
Lumi sataa mereen. Puuteri kaunistaa syntisen.

(Tommi Parkko Lyhyt muisti, meri, 1997)

Tässä runossa toistuu moni asia, erityisesti kuitenkin meri. Se saa erilaista merkitystä eri lauseissa. Meren avulla kerrotaan jotain.

Tehtävät

Tehtävä 1:

Lue Kaarlo Sarkian runoja.

Esimerkiksi täältä: <http://www.vihrearouva.net/kirjallisuus/sarkia1.html> .

Lue runoja ääneen ja yritä tavoittaa Sarkian runojen rytmi: mitkä tavut ovat painollisia ja mitkä eivät?

Tehtävä 2:

Kirjoita runo, jossa on runsaasti käskyjä. Miten käskymuotojen käyttö vaikuttaa rytmiin?

Tehtävä 3:

Kirjoita rap-teksti. Kuuntele esimerkiksi Palefacea, Paperi-T:tä tai jotain muuta artistia ja valikoi joku heidän lauluistaan, jonka pohjalta kirjoita oma teksti.

Muista käyttää alku- ja loppusointuja.

Lue tekstiä ääneen. Jos jokin kohta ei toimi, kirjoita se uudestaan.

Tehtävä 4:

Kirjoita runo, jossa on paljon toistoa. Käytä sellaista sanaa, jolla on monia synonyymejä, jotta voit muunnella sitä.

Kolmas askel: Mitä runous on?

Mitä runous on? (Osa 3)

Ei-tarinallisuus

Runon tapa kertoa tarinaa poikkeaa esimerkiksi romaanien tavoista. **Tarinallisuus** tarkoittaa juonitarinan kertomista: ensin tapahtuu jotain, sen jälkeen tämä ja lopuksi tuo. Tarinaan liittyvät myös tarinan sankarit, henkilöt, joiden kautta tapahtumat kerrotaan.

Runo kertoo harvoin tarinoita aivan samalla tavoin kuin romaani. Runo ei tavallisesti kerro juonitarinoita. Runo ei rakenna proosan tavoin henkilöahmoa — tavallisesti runon (ainoa) henkilö on minä.

Runolle on tyypillisempää kertoa tarinaa **analogisesti**, **simultaanisesti** tai **assosiatiivisesti**.

Analogisuus tarkoittaa runossa mainittujen asioiden **rinnastumista**. Runo voi kertoa siirtämällä kokijan tunteet ympäristöön, kuten tapahtuu luontolyriikassa. Runoilijalla harvoin on suurta kiinnostusta puihin, lintuihin ja veteen sinänsä mutta niiden avulla voi kertoa tuntemuksistaan. Mielentilan voi ilmaista esimerkiksi kiven avulla. Tämä on asioiden rinnastamista.

Simultaanisuus purkaa juonitarinan **lineaarisuutta** (ensin, sitten, lopuksi) ja tilalle tulee tapahtumien **samanaikaisuus**. Runossa olevat asiat ovat ja tapahtuvat samanaikaisesti ilman, että ne vaikuttavat toisiinsa. Runosta voi puuttua **kausaalisuus**, syy-seuraus - suhteet. Tai nämä suhteet eivät sysää liikkeelle tapahtumia niin kuin mekaniikassa.

Assosiatiivisuus tarkoittaa **mieleenjohtumia**, jostain asiasta tulee mieleen toinen asia ja tämän mielikuvaketjun avulla kerrotaan jostain merkityksellisestä.

Runo kertoo merkityksellisiä asioita mutta nämä eivät tavallisesti jäsenny perinteisten juonitarinoiden muotoon. **Kertovassa runoudessa** myös juonitarina ja henkilöt ovat mahdollisia.

Et välitä päivistä jolloin valintoja ei tehdä,
lentokentän tutka tietää
sinua paremmin missä kuljen.
Olet tunnoton höyhentä raskaammalle mutta pidät linnuista.

Kuvittelen että harjaan hiuksiasi harvapiikkisellä harjalla,
kuvittelen että olet nainen, kuvittelen että hiuksiasi on runsaasti,
voimalinjojen alla kasvaa katajaa.

Suljet järjen häkkiin
ritinä epätoivon mekaanisista
ripustuksista, sisäisestä linnasta, olet pystyttänyt halleja

kertakäyttöisille unille. Unikirjat eivät
sano niistä mitään, toistoja, ainoastaan
vihjauksia, katkonaisia sanoja, toisiinsa peittyviä kuvia.
(Tommi Parkko Pelikaani, 2011)

Tässä runossa on asioiden rinnastumista toisiinsa, simultaanisuutta ja assosiativisuutta. Siinä on myös selkeästi henkilö, joka tekee ja kokee jotain.

Runoudessa ei ole sääntöjä

Runon tunnistaa myös siitä, ettei se noudata mitään sääntöjä. Vanhemmassa runoudessa metriikan sääntöjä noudatettiin laajasti mutta vapaarytmisessä, modernistisessä runoudessa sääntöjä ei ole, joita pitäisi ehdottomasti noudattaa. Runo on yksilöllinen kirjoitus, joka on juuri niin voimakas, kun se omalla tavallaan voi olla.

Runoon voi tuki vaikuttaa se, mitä tekijä on lukenut, ja se hyvä asia. Runoutta on tehty ehkä kolme tuhatta vuotta ja lähes kaikkea on jo tehty. Runoilijan on hyvä tietää mahdollisimman paljon siitä, mitä aiemmin on tehty, jotta osaa välttää kaikkein tavanomaisimmat ratkaisut.

Runon ei tarvitse edes noudattaa suomen kielioppia. Usein tämä näkyy siinä, ettei välimerkkejä, kuten pilkkuja, käytetä kielen sääntöjen mukaisesti. Monissa runoissa ei ole myöskään isoja kirjaimia. Kielen rytmi voi olla tärkeämpää kuin kieliopillisen säännön noudattaminen.

Erialaisten sääntöjen noudattamisessa tai noudattamatta jättämisessä on oleellista runon tarkoitus ja merkitys. Välillä jopa sanojen ja lauseiden kaoottisuus ajaa runon merkitystä paremmin kuin tiukkojen kieliopillisten sääntöjen noudattaminen. Jos kielioppisääntöjen noudattamatta jättäminen ahdistaa, silloin on syytä niitä noudattaa.

Runoa voi pitää jossain määrin puhetta lähellä olevana kirjallisuudenlajina. Kirjoitus on alisteista puheelle eikä päinvastoin. Romaanin kieli on jo tästä syystä usein erilaista. Romaanin kieli on kirjoitusta, ei puhetta.

Joitakin runoja on vaikea edes pitää runoina. Sellaiset visuaaliset runot, joissa ei ole lainkaan kirjoitusta, voivat tuntua runoutena outoina. Myös digitaalinen runous näyttää runoudesta kokonaan uusia puolia. Digitaaliseen runouteen voi tutustua netissä www.nokturno.fi.

Tuoreus

Tuoreus on runon ilmaisullista voimaa. Runo ei kestä kulunutta, ilmaisuvoimansa menettänyttä kieltä. Arkisessa puheessa käytämme runsaasti kuluneita ilmauksia, sillä ne toimivat arkitilanteissa.

Aikaisemmin tehty runous vaikuttaa siihen, kuinka tuoreelta uusi runo vaikuttaa. Esimerkiksi tytön tai naisen kauneuden ilmaiseminen kukkakuvastolla, ruusulla tai jollain muulla kukalla, on hyvin tavallista ja arkitilanteessa jopa toimivaa, mutta se ei toimi runoudessa. Kun ilmaisua on käytetty jo pari tuhatta vuotta, on vaikea saada sanottua ilmaisulla jotain uutta ja tuoretta. Ilmaus on menettänyt ilmaisuvoimansa.

Ilmaisuvoima tarkoittaa sitä, että lukija joutuu miettimään ilmaisun merkitystä, se ei avaudu heti. Jostain tutusta tulee outoa, jolloin asia näyttäytyy uudessa valossa. Tämä arkisen outouttaminen on runoudessa tavanomaista.

Välillä tuoreus menee niin pitkälle, että runon tulkitseminen tulee mahdottomaksi. Tällöin lukijalta voi puuttua tietoa esimerkiksi aikaisemmin tehdystä runoudesta. Tätä runon vaikeutta ei kannata pelätä, vaan lukea runoa niin kauan, että siihen avautuu jokin särö, josta pääsee kiinni runon maailmaan. Runon tulkitseminen ei ole kuitenkaan salakirjoituksen avaamista. Harvoin runossa on vain jokin tietty tulkinta, jonka lukija joko löytää tai ei. Lukijan merkitys runon tulkinnassa on tärkeä, välillä jopa tärkeämpi kuin runoilijan.

Assosiaatioiden eli miellejohtumien merkitys lukemisessa on tärkeää. Kun runoa lukee, jostain sanasta tai ilmauksesta tulee mieleen jokin itselle tapahtunut asia, josta äkillisesti tuleekin osa runoa.

Tehtävät

Tehtävä 1:

Lue oheinen esimerkkiruno (Et välitä päivistä) ja tutki miten runossa toteutuu analoginen, simultaaninen ja assosiativinen kerrontatapa.

Tehtävä 2:

Tutustu Nokturnossa (www.nokturno.fi) julkaistuihin digitaalisiin runoihin. Pohdi millä tavoin ne ovat runoja ja kuinka ne uudistavat käsityksiäsi runoudesta.

Tehtävä 3:

Kirjoita runo, jossa tarkoituksella rikot kielioppisääntöjä. Voit kokeilla tehdä runo eri tavoin: rikkoa vain lievästi sääntöjä tai sitten vähän rajummin.

Millaisten sääntöjen rikkomisen vaikuttaa runon luettavuuteen, siihen miten runon tulkitsee ja ymmärtää?

Tehtävä 4:

Kirjoita sen kummemmin harkitsematta rakkausruno. Kun runo on valmis, pohdi runon ilmaisua, onko se tuoretta? Millä tavoin ilmausta voisi tuoreuttaa?

Neljäs askel: Runo syntyy omasta kokemuksesta

Runo syntyy omasta kokemuksesta

Runon kirjoittaminen voi tuntua vaikealta. Tähän voi olla syynä vanhemman runouden malli: metriset runot voivat olla hankalia ja vaikeita. Metriikan sääntöihin on helppo eksyä.

Runoa voi kuitenkin lähestyä kokonaan toisenlaisesta näkökulmasta.

Runon voi kirjoittaa omista kokemuksista. Myös aistihavainnot, joita viisi aistiamme — näkö, kuulo, maku, haju ja tunto — tuottaa, ovat kokemuksia. Emme voi välittää aistikokemustamme sellaisenaan toiselle, vaan käytämme kokemuksen välittämiseen kieltä. Esimerkiksi värin näkeminen on kokemus, jonka kuvaaminen toiselle voi olla vaikeaa. Tavallisesti riittää se, että värin nimi, kuten sininen, keltainen, välittää kokemuksen toiselle. Mutta millainen on keltaisen kokemus?

Kokemuksiemme välittämisessä on tärkeää käyttää sellaista kieltä, jonka vastaanottoja — kuulija tai lukija — ymmärtää ja jolla voi kertoa kokemuksemme riittävän voimakkaasti ja tarkasti. Tavallisesti käytämme arkista puhekieltä, joka on enemmän tai vähemmän kulunutta ja kliseytyntä. Runoudessa tämä kieli ei toimi. Runo on kirjoitettava niin, että vastaanottaja kokee kerrottavan kokemuksen itse.

Erilaisia sanontoja ja hokemia kannattaa välttää, sillä on turha käyttää sellaisia ilmauksia, jotka lukija jo etukäteen tuntee. Sanontoja ja hokemia voi kuitenkin muunnella, jolloin niistä voi tulla merkityksellisiä uudella tavalla.

Runon kirjoittamisessa on kaikkein tärkeintä yrittää ilmaista oma kokemus mahdollisimman omin sanoin. Tämä voi olla myös vaikeaa, sillä suurin osa sanoistamme on runouden kannalta sanakuonaa, jolla ei voi ilmaista mitään tarkasti ja voimakkaasti. Kielemme, jota arkitilanteissa käytämme, on runoudessa käyttökeltotonta kuin rikkinaiset sukat juhliin lähtijälle.

Kliseytyneen kielen ongelmana on siinä, että lukija jo ymmärtää kliseiset ilmaukset. Hänen ei tarvitse niitä enää ajatella ja näin runossa ilmaistu kokemus jää lukijalta huomaamatta. Jos runo saa lukijan miettimään lukemaansa ja pohtimaan sanojen merkitystä, runo on joko ajatuksellisesti vaikea tai se sisältää tuoreita kuvia.

Lukemattomat runot ja laulut ilmaisevat rakkautta sydämellä. Sydän on ryöstöviljelty sana. Monissa runoissa sydän vuotaa verta ja sydän on rikki. Jos jonkun sydän vuotaa verta, on syytä mennä sydänleikkaukseen eikä kirjoitella runoja. Kannattaa välttää sydämen käyttöä runoissa, ellei sillä viittaa nyrkinkokoiseen lihakseen, joka pumppaa verta.

Sydäntä on käytetty runoudessa ja lauluissa niin paljon, että sanan ilmaisuvoima on vähäinen. Vaikka tietyt sanat voivatkin olla runoudessa ongelmallisia, ne asiat joilla niillä halutaan sanoa, eivät ole hankalia. Jos joku ei saa vastakaikua ihastukseltaan, se on

tosiasia, josta voi kirjoittaa. Jos oman kokemuksensa ilmaisee pirstoutuneen sydämen kautta, se ei ole sellainen tuore ilmaus, joka toimii runoissa. Miten rakkautta voisi ilmaista käyttämättä sydäntä? Miltä minun vasemmasta jalastani tuntuu, kun olen pettynyt? Entä silmissäni?

Tämä on sanojen ilmaisuvoiman pohtimista. Vaikka jokin sana tuntuukin juuri oikealta oman tunnetilan ilmaisemiseen, voi myös pohtia, miksi näin on. Onko niin että jossain laulun sanoissa käytetään juuri tätä ilmaisua ja sitä on helppo käyttää sen vuoksi?

Runoilija ei ota mitään sanaa sellaisena, että ainoastaan sillä voi kuvata tiettyä tunnetilaa, vaan hän maistelee sanaa ja arvioi, saako sillä lukijan havahtumaan.

Pentti Saarikosken (1937—1983) eräässä runossa todetaan, että ***jokaisella on tämänsä.*** Ilmaisun outoudesta huolimatta, ajatus on tärkeä. Runot syntyvät kirjoittajansa tämästä - hänen elämästään, kokemuksistaan ja ajatuksistaan. Miksi kirjoittaa jonkun muun tämästä, kun voi kirjoittaa omasta tämästään.

Tehtävät

Tehtävä 1:

Kirjoita runo, jossa käytät sanaa 'sydän' mahdollisimman tuoreella tavalla. Kannattaa kokeilla sanan toimivuutta myös muissa kuin rakkausrunoissa.

Tehtävä 2:

Kirjoita runo, jossa kuvaat aistikokemustasi. Kuvaa esimerkiksi miltä tuntuu, kun sinua paleltaa. Miten koet varpaasi ja sormesi kun sinua paleltaa? Mitä muuta voit sanoa, että on kylmä?

Tehtävä 3:

Kirjoita runo, jossa on mahdollisimman paljon kliseitä. Millainen olisi runo, joka on mahdollisimman huono?

Tehtävä 4:

Lue 2000-luvulla ilmestynyt runokokoelma. Yritä löytää kokoelmasta kuluneita ilmauksia, joilla ei ole enää ilmaisuvoimaa.

Viides askel: Konkreettisuus

Konkreettisuus

Aloittelevalle runoilijalla on usein tarve sanoa paljon ja käyttää tähän suuria sanoja. Tunnettujen runoilijoiden rakastetuimmat runot ovat usein sellaisia, joissa sanotaan jotain ylevää ja suurta. Näistä runoista aloittelevan runoilijan ei kannata ottaa mallia.

Vaikka tähtitieteessä avaruus, kosmos ja maailmankaikkeus ovat tavallisia sanoja, runoudessa ne ovat lähes merkityksettömiä, sillä lukijan on usein mahdoton kuvitella, mitä avaruus tarkkaan ottaen tarkoittaa. Usein käy niin, ettei kirjoittajakaan tiedä, mitä hänen käyttämänsä sana tarkoittaa.

Sama koskee sanoja rakkaus, elämä, sielu, kaikkeus, Jumala, synty, ikuisuus.

Sielu on hankala sana, sillä sen merkitys on epämääräinen: jos osaat kertoa, missä kohdin kehoasi sielu sijaitsee, voit käyttää sanaa, muuten sitä kannattaa välttää.

Runoilijan ei tarvitse näyttää, että hän osaa käyttää abstrakteja sanoja -- ainakaan sen takia kun joku toinen runoilija käyttää näitä sanoja. Abstraktipohoinen runo on sellainen, joka leijuu tukevasti jossain hämärissä abstraktioissa.

Filosofiset termit, kuten totuus, todellisuus, materia, aine, henki, ovat runoudessa hankalia, sillä ne liittyvät filosofisiin järjestelmiin, joita on kokonaisuudessaan vaikea tuoda yksittäiseen runoon. Runoushan ei ole filosofian reunamerkitöjä.

Abstraktien käsitteiden sijaan kannattaa käyttää mahdollisimman konkreettisia sanoja. Sellaisia asioita, joita voi koskettaa ja jotka ovat mittasuhteiltaan sellaisia, että ne voi käsittää. Pieni on kaunista ainakin silloin kun tietää mistä puhuu.

Runoudessa käytetään runsaasti sanoja, jotka ovat hyvin arkisia, kuten aurinko, tuli, kivi, maa, vesi, kaupunki, lintu, auto, käsi, puu. Näitä sanoja voi kutsua vaikkapa **yleislyyrisiksi sanoiksi**. Niitä on käytetty paljon ja niitä edelleen käytetään, sillä niillä on ilmaisuvoimaa. Niitä voi käyttää kuluneella tavalla mutta niiden avulla voi ilmaista myös jotain uudenlaista kokemusta.

Kaupunki rakentaa vesijohdon, viemärin,
tekoaltaan, vedenottamon, vesitornin ja myy pulloittua vettä.
Sade läpäisee kaupungin, kaivo, lähde, joki, meri tulvii kaduille.

Kun kuu on selällään, on laitettava saappaat, korjattava katto,
on varauduttava tulvaan, hankittava pelastusliivit,
tilkittävä penkereet ja vallit.

Se joka hallitsee vettä, hallitsee maailmaa.
(Tommi Parkko *Sileäksi puhuttu*, 2004)

Aistihavaintoihin pohjautuvat ilmaukset ovat usein melko konkreettisia. Itse nähty ja koettu tarjoaa hyvän lähtökohdan runolle. Millä tavoin oman kokemuksen saisi välitettyä toiselle ihmiselle? Entä oman tunteen?

Voimme ajatella, että omissa kokemuksissamme ja havainnoissamme olemme kuin syvän kaivon pohjalla. Jos haluamme kertoa kokemuksistamme, meidän tulee huutaa kovasti jos haluamme, että joku kuulee. Ilmaisuvoimaiset kuvat ovat se tapa jolla runoudessa huudetaan.

Edellä mainitut yleislyyriset sanat ovat konkreettisia sanoja mutta voit myös käyttää täsmällisiä sanoja: lintu tai hippiäinen, kivi tai rapakivi, kala tai ahven jne. Runo voi hyvin sisältää epätäsmällisiä yleislyyrisiä sanoja, jotka jossain kohdin täsmentyvät töyhtöhyypiksi, voikukiksi ja männyiksi.

Vuonna 1948 Nobelin kirjallisuudenpalkinnon saanut **T.S. Eliot** (1888—1965) oli modernistisen runon keskeinen teoreetikko. Hänen mukaansa runo välittää tunteita niin, että se synnyttää lukijassa sen tunteen, jota runoilija on halunnut välittää.

Ei kannata siis mainita tunteiden nimiä runoissa, vaan etsiä sellaisia sanoja ja ilmauksia, jotka synnyttävät lukijassa sen tunteen, jonka haluaa välittää. Jos haluaa kertoa runossaan kivusta, ei kannata mainita koko sanaa, vaan etsiä sellaisia asioita ja tilanteita, jotka lukija tulkitsee kipuna. Voit myös hakea sellaisia esineitä tai eläimiä, jotka voisivat välittää kivun kokemuksen. Tämä voi olla hankalaa mutta kuka on sanonut, että runon tulee olla helppo?

Tehtävät

Tehtävä 1:

Lue jokin 2000-luvulla ilmestynyt runokokoelma. Tutki millaista konkreettista ja abstraktista kieltä kokoelmassa on. Onko jotain sellaista ilmausta, minkä ymmärtäminen on vaikeaa joko sen vuoksi että käsite viittaa johonkin mittasuhteiltaan suureen (vrt. avaruus, universumi) tai onko jotain filosofista käsitettä (vrt. totuus, sielu)?

Tehtävä 2:

Kirjoita runo, jossa luetteloit asioita. Älä käytä verbejä. Käytä sellaisia asioita, joita voit koskettaa.

Tehtävä 3:

Kirjoita runo, jossa käytät sellaisia sanoja, joita ei voi koskettaa.

Tehtävä 4:

Kirjoita runo, jossa välität jonkun tunteen lukijalle nimeämättä tunnetta.

Kuudes askel: Malliruno

Malliruno

Runo voi koostua aistihavainnoista ja niistä jalostetuista kuvista. Aistihavainnot jalostaminen tarkoittaa sitä, että havainnot pyritään ilmaisemaan sellaisella kielellä, joka on tuoretta. Havainto pyritään siis kertomaan omin sanoin. Tutun asian kertominen uudella tavalla voi tehdä tutusta niin outoa, joka voi pysäyttää lukijan outoutetun tutun äärelle.

Markku Toivonen ja **Risto Ahti** esittelevät teoksessaan *Runouden kuntokoulu* (1988) mallirunon, joka tarjoaa vinkkejä ensimmäisiä runoja kirjoittavalle. Heidän mukaansa runossa tulee olla:

1) **ilmoituslauseita**, joiden avulla runon maailmasta kerrotaan jotain. Runossa on usein minä, joka tekee jotain tai vähintään tarjoaa kokemuksiaan lukijalle. Runon tapahtumapaikasta kerrotaan usein jotain. Samaten ajasta: onko aamu, päivä, yö, kesä, kevät jne. Näiden avulla lukija johdatellaan runon maailmaan, jossa on jotain lukijalle tuttua. Runossa on hyvä olla jotain, johon lukija voi eläytyä.

2) **aistihavaintolauseita**. Runossa on usein havaintoja, joihin lukija voi eläytyä. Lukija pääsee katsomaan ja kuulemaan runon puhujan ja kokijan silmin ja korvin. Tämä luo läsnäoloa: lukija eläytyy runon minän kokemukseen, jos hän katsoo maailmaa hänen silmillään.

3) **viislauslauseita**. Runossa voi olla jotain kantaaottavaa. Se voi ottaa kantaa vaikkapa yhteiskunnallisesti, moraalisesti tai esteettisesti. Runossa voi olla yleisiä totuuksia, jotain universaalisesti tosia asioita. Nämä ovat usein tiiviitä lauseita, joissa todetaan maailmasta jotain napakasti tai nasevasti.

Näiden kolmen erilaisen ”lauseen” mukanaolo luo runolle rakennetta. Malliruno antaa jonkin idean siitä, mitä runossa voi olla. Runo voi kuitenkin olla paljon muitakin. Ehkä ensimmäisiä runoja kirjoittaessa malli tekee kirjoittamisesta hieman helpompaa.

Ole uskollinen kaupungille.
Se on maailmasi. Sekasorto, ajatuksen
läpikulkutie.
Meren kaaos: mikä vedestä
on tullut, se kuivuu tuulussa.
(Tommi Parkko Lyhyt muisti, meri, 1997)

Tässä esimerkkirunossa nuo kolme lausetta ovat mukana. Runo on kuitenkin melko monimutkainen, jolloin nämä lauseet eivät hahmotu kovinkaan helposti. Ne osuudet, joissa

mainitaan kaupunki ja meri, ovat ilmoituslausetta. Kaksi viimeistä säettä voisivat olla aistihavaintolausetta tai viislauslausetta. Toista ja kolmatta säettä voi pitää viislauslauseena.

Ilmoitus-, aistihavainto- ja viislauslauseet eivät siis ole kirjaimellisesti "lauseita" — olennaista on, että runo viittaa aikaan ja paikkaan, siinä on jotain aistien kautta havaittua ja jotain sellaista, joka on yleisesti kiinnostavaa. Nämä asiat tavallisesti kietoutuvat toisiinsa monilla tavoilla.

Monet aloittelevat runoilijat odottavat inspiraatiota ennen kuin ryhtyvät kirjoittamaan. Inspiraatiolla tarkoitetaan äkillistä oivallusta runosta: runo voi syntyä hyvin nopeastikin, jos inspiraatio iskee. Tämän varassa ei kuitenkaan voi olla. Välillä on pakko kirjoittaa ilman inspiraatiota, jolloin tekstin houkuttelevuus tapahtuu jollain muulla tavoin. Jos haluaa kirjoittaa runoja, kannattaa virittäytyä runouteen esimerkiksi lukemalla runoja tai voi tehdä myös ympäristö sellaisia havaintoja, joihin ei normaalisti kiinnitä huomiota.

Yhteen kertaan kirjoitettuun runoon ei kannata tyytyä, vaan kirjoittaa runo useaan kertaan uudestaan. Kokemuksen karttuessa uudelleen kirjoittamiseen tulee omat toimivat tavat.

Tehtävät

Tehtävä 1:

Lue joku 2000-luvulla julkaistu runokokoelma. Valitse joku melko suppea kokoelman runo ja tutki, millaisia ilmoitus-, aistihavainto- ja viislauslauseita runosta löytyy.

Tehtävä 2:

Kirjoita runo, jonka sijoitat sinulle tuttuun paikkaan. Ensimmäisessä runon versiossa paikka voi olla kuvattu useammalla lauseella mutta muokkaa runoa niin, että lopulta paikkaan viittaavia sanoja on vähän.

Tehtävä 3:

Kirjoita runo, jossa on sokea puhuja. Millaisia havaintoja hän tekee? Millaiselta maailma näyttää tuntoaistin kautta?

Tehtävä 4:

Kirjoita runo, jossa kuvaat maailmaa hajujen kautta. Millainen olisi hajuihin liittyvä viislauslause?

Seitsemäs askel: Kuvallisuus

Kuvallisuus (osa 1)

Suomalainen runous uudistui 1940-50-luvuilla voimakkaasti. Suurimmat muutokset liittyvät metriikan sääntöjen hylkäämiseen, loppusoinnuista luopumiseen ja kuvallisuuden vahvistumiseen.

Kuvallisuus voi tuntua hieman monimutkaiselta asialta mutta sitä ei ole. Aivan arkinen puhe sisältää paljon kuvallisuutta. Sitä ei tarvitse erikseen opetella, vaikka kuvallisuuden eri muodot ovatkin täsmällisiä ja niiden kreikankieliset nimet voivat tuntua hankalilta. Näiden nimien oppiminen ei oleellista, vaan se miten ne toimivat.

Kuvallisuus on yksinkertaisesti sitä, että sanoilla on muukin merkitys, kun se miten sitä käytetään "oikein". Kaikki ymmärtävät mitä tarkoitan, jos kutsun jotain eläintä virtahevoksi. Se on Afrikassa elävä nisäkäs, joka viettää paljon aikaa vedessä. Jos kutsun jotakuta ihmistä virtahevoksi, en varmaan tarkoita, että tämä henkilö on kirjaimellisesti virtahepo, vaan että syystä tai toisesta haluan kutsua tätä henkilöä tällä tavalla. Virtahevolla ja tällä henkilöllä on mielestäni siis joitain yhteisiä piirteitä, jotka yhdistävät ne toisiinsa. Todennäköisesti henkilö, jota kutsutaan virtahevoksi, loukkaantuu tästä. Virtahevon kaikkia ominaisuuksia ei välttämättä pidetä positiivisina.

Eeva-Liisa Manner on kirjoittanut teoksen *Kävelymusiikkia pienille virtahevoille ja muita harjoituksia* (1957). Manner on tuskin kirjaimellisesti tarkoittanut kirjan nimellä Afrikassa asuvia virtahepoja, vaan jotain muuta.

Tämä on kuvallisuutta. Ymmärrämme tätä ilman kyöneleitä.

Sanana *kuvallisuus* on hieman harhaanjohtava. Nimi viittaa näköaistiin mutta myös muiden aistien havaintojen pohjalta on mahdollista tehdä kuvia. Voi olla tuoksuun perustuvia kuvia. Tai makuun. Niiden näkeminen on usein mahdotonta.

Kuvallisuutta on erilaista. Yksi käytetyimmistä kuvallisista ilmauksista on **vertaus**: kuu on juusto. Siinä asia rinnastuu toiseen jonkun yhteisen ominaisuuden kautta. Juuston keltaisuus tai kuun kraatterit luovat juuston ja kuun välisen yhteyden. Juuston näyttäytyy aivan erilaisena, kun siihen rinnastuu kuu. Tämä on toki kulunut ja paljon käytetty vertaus.

Metafora on tärkein kuvallisuuden muoto. Monet metaforat ovat yhdyssanoja, joissa toisiinsa kuulumattomat asiat tulevat uudissanan osaksi. Paljon käytettyjä metaforia ovat muun muassa *elämä on tie*, *purjehtiminen avioliiton satamaan*, *valtiolaiva*, *Rooma on ikuinen kaupunki*, *Suomen Turussa* jne.

Voimme helposti tehdä uusia metaforia. Voimme kuvitella, että eri asioihin liittyvät substantiivit on kasattu erilaisiin koreihin: tässä korissa on kouluun liittyviä sanoja, tässä politiikkaan ja tässä tähtitieteeseen. Metaforan voi tehdä valitsemalla yhden sanan yhdestä korista ja toisen toisesta. Kun sanat on valittu ja metafora tehty, voimme miettiä mitä uusi

yhdyssana tarkoittaa. Esimerkiksi ruoanlaittoon liittyvästä leivästä ja sään termistä pouta saamme metaforan poutaleipä.

Mitä *poutaleipä* tarkoittaa? Jotta voimme ymmärtää metaforan, meidän tulee ymmärtää, mitä sanat 'pouta' ja 'leipä' merkitsevät. Tämän jälkeen voimme pohtia, millä tavoin nämä sanat liittyvät toisiinsa. Pouta on kesän sateeton kausi, jolloin taivaalla on usein poutapilviä. Ne ovat pulleita ja lihavia pilviä niin kuin vastaleivottu leipäkin usein. Sillä on myös lomaan liittyviä merkityksiä, Leipä voi olla esimerkiksi itse tehtyä leipää, jolloin poutaleipä voisi olla jokin kiireettömän hetken ilmaus. Näin pouta ja leipä on yhdistetty toisiinsa ja metaforan mekanismi paljastuu. Samalla periaatteella voi muodostaa uusia metaforia. Osalle niistä tulee ymmärrettävä merkitys, toiset taas epäonnistuvat metaforina.

On olemassa myös sellaisia metaforia, jossa olla-verbi yhdistää normaalisti toisiinsa kuulumattomia asioita, kuten elämä on matka.

Metaforia ei kannata lainata muilta, ne kannattaa itse keksiä. Metaforat voivat toimia hyvin oman kokemuksen kuvaamiseen. Kokemus voi olla sellainen, jonka kuvaamiseen sanat eivät riitä. Tällöin tarvitaan uusia sanoja ja metaforat voivat olla näitä uusia sanoja, joilla voi tavoittaa asioita, joille ei ole nimeä.

Tuoreet metaforat ovat runolle aina positiivinen asia. Joskus metaforat voivat epäonnistua. Jos lukija ei tiedä metaforassa olevien sanojen merkitystä, hän ei myöskään ymmärrä metaforaa. Hämärä metafora on tavallisesti huono metafora.

Personifikaatio on elottoman elollistamista tai epäinhimillisen inhimillistämistä.

Arkipuheessamme on paljon erilaista personifointia: kesäpäivänä aurinko hymyilee. Kirjaimellisesti aurinko ei koskaan hymyile, sillä auringolla ei ole huulia joilla hymyillä. Personifointia on myös se, kun eläin laitetaan toimimaan kuin ihminen: jos ajattelet, että lemmikkikoirasi ymmärtää puhettasi, olet inhimillistänyt koirasi. Ajattelet koiraasi hieman erilaisena ihmisenä etkä kiinnitä huomiota koiran lajityypilliseen käyttäytymiseen.

Symbolit ovat tärkeä kuvallisuuden muoto. Toisin kuin metaforat, monien symbolien merkitykset löytyvät sanakirjoista, etenkin symbolisanakirjoista. Symbolien merkitys perustuu kulttuuriseen sopimukseen: tavalla tai toisella jossain kulttuurissa symbolille on tullut tietty merkitys ja se on vakiintunut. Esimerkiksi ristillä, tähdellä ja puolikuulla, koivulla ja tähdellä, sydämellä sekä punaisella valolla liikennevaloissa on jokin tietty merkitys. Nämä merkitykset voivat myös vaihdella kulttuurista toiseen: musta on Suomessa surun väri ja valkoinen Kiinassa.

On kulttuurisia symboleita, universaaleja symboleja ja yksityisiä symboleja. Tavallisesti symbolit ovat kulttuurisia symboleita, jolloin symbolin merkitys on sama tietyssä kulttuuripiirissä. Esimerkiksi antiikin kreikkalainen ja roomalainen mytologia tarjoaa paljon symboleita, jotka ovat länsimaissa yleisesti tunnettuja. Muualla niitä ei välttämättä tunneta. Universaalit symbolit ovat sellaisia, jotka ymmärretään kaikkialla. Esimerkiksi aurinko, vesi ja maa ovat kaikkialla suunnilleen samoin tulkittuja symboleita. Yksityinen symboli syntyy, kun runoilija käyttää tiettyä symbolia persoonallisella tavalla.

Symbolit ovat kuvina jäykempiä kuin metaforat, sillä niiden vakiintuneet merkitykset vaikuttavat myös niiden käyttöön. Metaforalla on usein helpompi ilmaista uutta kokemusta kuin symbolilla.

Edellä mainitut kuvalliset ilmaukset ovat *trooppeja*, joita luonnehtii jonkinlainen merkityksen siirtymisen prosessi. Uusi ilmaus saa merkityksensä sanojen merkityksien vuorovaikutuksesta.

Tehtävät

Tehtävä 1:

Lue jokin 2000-luvulla ilmestynyt runokokoelma. Etsi kokoelman runoista metaforia. Ovatko ne tuoreita vai jo ennestään tuttuja?

Tehtävä 2:

Kirjoita runo, jossa keksiä kuuta kuvaavia vertauksia. Mallina: kuu on kuin juusto. Mikä on se ominaisuus joka yhdistää kuun ja uuden ilmauksen?

Tehtävä 3:

Valitse jokin politiikkaan liittyvä substantiivi. Valitse toinen substantiivi joka liittyy geologiaan. Tarkoittaako näistä sanoista muodostuva yhdyssana jotain? Voisiko olla jotain ilmiötä tai asiaa, jolle ei ole vielä ilmausta ja jonka uusi yhdyssana voisi nimetä?

Tehtävä 4:

Kirjoita runo, jossa käytät värejä. Tutki millaisia symbolisia merkityksiä värit kuljettavat mukanaan. Voit käyttää apuna tätä sivustoa: <http://coloria.net>

Kahdeksas askel: Kuvallisuus

Kuvallisuus (osa 2)

Figuurit toimivat eri lailla kuin metaforat ja symbolit. Figuurit ovat usein edellä mainittuja laajempia. Figuuri tarkoittaaakin **lausekuviota**: esimerkiksi *kysymys* on lausekuvio. Siinä missä troopit ovat enintään muutaman sanan laajuisia, figuuri voi olla koko runon laajuinen. Niillä voidaan antaa kieleen enemmän sävyjä.

Tässä muutamia figuureja. Lisää löytyy esimerkiksi teoksesta *Kirjoita runo -- opas aloittelevalle runoilijalle* (Avain 2011).

Yleistäminen on helposti ymmärrettävä figuuri. Siinä voidaan jokin yksittäinen tapahtuma tai kokemus yleistää. Yleistäminen voi olla myös huolimattomaa ajattelua ja jopa vaarallista. *Hämäläiset ovat hitaita* on melko harmiton yleistys mutta jos sanotaan että muslimit ovat tätä ja tätä, todennäköisesti on kyseessä yleistys, joka ei ole totta mutta se voi leimata muslimeja. Huolimattomasti tehty yleistys voi olla tuhoisa.

Erilaiset **toistot** ovat figuureja. Runossa voi toistua monet asiat. Runon säkeiden ensimmäiset sanat voivat toistoa runon muissa säkeistä. Tai säkeiden loput. Säe voi alkaa edellisen säkeen viimeisellä sanalla. Myös jokin sana voi toistua runossa useaan kertaan tai tavallisemmin jollain tavoin muunneltuna: jos runossa mainitaan vesi, jää, höyry, puhutaan koko ajan samasta asiasta, vedestä.

Myös **ironia** on figuuri. Ironia on sitä kun se, mitä sanotaan ja se, mitä tarkoitetaan, eivät ole sama asia. Sanotaan jotain mutta kirjaimellisesti sanottua ei lukija usko, vaan etsii sanotun merkitystä ikään kuin rivien välistä. Usein ironia syntyy liioittelun kautta: jokin sanotaan niin vahvasti, että lukija epäilee sanojen vilpittömyyttä. Ironiaa käytetään paljon runoudessa. Itseironia on erityisen suositeltavaa: se on narsismin vastakohta, ja sen avulla puhuja voi asettaa itsensä huvittavaan valoon.

Ironiaa eivät kaikki tajua. Kyky ymmärtää ironia kehittyy vähitellen, alle kymmenvuotiaat eivät välttämättä sitä ymmärrä. Kun sisarenpoikani Ville oli kuusivuotias, vietin kesää hänen kanssaan ja hän piti koko päivän kovaa melua. Illalla sanoin, että voisitko mennä ulos leikkimään katuporaa. Ville katsoi minua hetken aikaa ja sanoi: "En taida viitsiä." Luulen, että Ville ei ymmärtänyt lainkaan, miten katupora liittyi tilanteeseen. Hän ei ymmärtänyt ironiaa.

Arkisissa puhetilanteissa osaamme puhutella sitä, jolle kohdistamme sanamme. Esimerkiksi ruokapöydässä voimme kysyä: Ojentaisitko minulle suolaa? Tätä kutsutaan **puhutteluksi**. Runoudessa on paljon puhuttelua. Rakkausrunoissa voidaan puhutella poissaolevaa sinää, johon tunne kohdistuu. Rukous on myös puhuttelua.

Tehtävät

Tehtävä 1:

Lue jokin 2000-luvulla ilmestynyt runokokoelma ja etsi siitä ironisia ilmauksia.

Tehtävä 2:

Kirjoita runo, jossa teet yleistyksiä. Muista että usein sanojen 'kaikki' ja 'aina' käyttö tekee väitteistä yleistäviä.

Tehtävä 3:

Kirjoita runo, jossa liioittelet omia kykyjäsi ja ominaisuuksiasi. Pohdi milloin runossa oleva asiat ovat narsistista itsekorostusta, milloin itseironiaa.

Tehtävä 4:

Kirjoita runo, jossa puhuttelet poissaolevaa sinää. Runo voi olla rakkausruno.

Yhdeksäs askel: Rytm

Rytm

Rytm luonnehtii keskeisesti runoa mutta mistä rytmissä on kysymys? Se liittyy aikaan. Kirjallisuus on aikataidetta -- runon lukeminen vaatii aikaa. Runoa ei voi tavallisesti katsella niin kuin maalauksia. Runo on tarkoitettu luettavaksi alusta loppuun, ja tämä vie tietyn ajan. Rytm on sitä, kun runon kieli vaikuttaa ja jäsentää sitä tapaa, miten runoa luetaan.

Runon tauot ovat rytmin rakentumisen kannalta olennaisia. Hiljaisuus luo rytmiä. Tavallisesti runoa luetaan niin, että runon säkeen eli rivin lopussa pidetään pieni tauko. Runon säkeet voivat olla eripituisia. Säkeen pituuden ylärajana pidetään yhtä hengityksenväliä: säkeen lopussa lukija hengittää. Tämä luo runolle tyypillisen rytmikan. Lyhyiden ja pitkien säkeiden välinen vuorottelu luo runolle tyypillisen rytmin.

Tämän lisäksi rytmiin voi vaikuttaa se, kuinka sanoja painotetaan. Vanhemmassa lyriikassa rytm syntyy painollisten ja painottomien tavujen vaihtelusta. Tavallisesti suomen kielessä sanojen ensimmäisellä tavulla on paino. Kieliopilliset sanat (pronominit, partikkelit) eivät tavallisesti ole painokkaita. Tästä syystä monet vanhemmat runot alkavat sanoilla **jo** tai **ja**, kun runossa on sellainen mitta, jossa säe alkaa painottomalla tavulla: Jo joutui armas aika / ja suvi suloinen.

Tämän päivän runoudessa painollisilla tai painottomilla tavuilla ei ole samaa merkitystä kuin ennen. Rytmiiä voi jäsentää myös suun, korvan ja silmän kautta. On runoa, jonka rytmikka perustuu puheeseen. Tällöin tärkeää on, se kuinka runon lukeminen sujuu ääneen. Kuinka sanat sopivat suuhun? Missä kohdin lukija pitää tauon? Korvaa korostavassa rytmissä korostuu säännölliset rytmit ja toistot, jotka kuultuna ovat tunnistettavia. Silmää korostava rytmi taas korostaa runon visuaalisuutta. Silmän kautta koettava rytmi ei enää ole kirjaimellisesti aikaan sidottu, vaan runon visuaalisten elementtien keskinäinen vuorovaikutus luo rytmielämyksen.

Aloittelevan runoilijan ei tule tehdä rytmistä kovinkaan suurta ongelmaa. Runoon syntyy aina jokin rytmi. Kokemuksen karttuessa rytmiin voi kiinnittää erikseen huomiota. Kuvallisuus on tämän päivän runoudessa rytmiä tärkeämpää kuin rytmi.

Tehtävät

Tehtävä 1:

Lue jokin 2000-luvulla ilmestynyt runokokoelma ja tutki millainen rytmi kokoelman runoissa on. Millä tavoin tätä rytmiä voisi kuvata ja sanallistaa?

Tehtävä 2:

Kirjoita runo, jossa on niin pitkiä säkeitä, että niiden ääneen lukeminen on jo vaikeaa yhden hengenvetämisvälistä aikana.

Tehtävä 3:

Kirjoita runo, jossa on runsaasti visuaalisia elementtejä (sisennyksiä, säkeiden ripottelua ympäri paperia). Pohdi millainen rytmi runossa on.

Tehtävä 4:

Kirjoita runo, joka kuulostaa ääneen luettuna hyvältä. Voit hakea mallia rapmusiikista.

Kymmenes askel: Runon vapaus

Runon vapaus

Kymmenen askeleen runokurssi on nyt loppusuoralla. Ehkä edelliset askeleet ovat selventäneet joitakin runouteen liittyviä asioita. Runous on varsin vapaata: ei ole yhtään sääntöä, jota on pakko noudattaa runoudessa. Ainoastaan *esteettisyys* ja *kommunikatiivisuus* asettavat joitakin rajoituksia.

Esteettisyydellä eli runon kauneudella tarkoitan sitä, että runous on taidetta ja viime kädessä runoilijan *poetiikka* eli runousoppi määrittelee ne keinot, joita hän käyttää. Erilaisen runouden kirjo on valtavaa. Helpposta selkeitä ajatuksia tarjoavasta runosta lähes lukukelvottomaan. Runo voi olla helppoa tai vaikeata, kaikki riippuu tekijän tavoitteista.

Kommunikatiivisuus eli runon kyky puhutella tarkoittaa sitä, kuinka ymmärrettävä runo on. Jos haluaa puhutella lukijaa, kannattaa käyttää sellaista kieltä, jonka mahdollinen lukija ymmärtää. Runossa voi käyttää arkipuhetta, jolloin kynnyksellä lukea runo voi olla matalampi. Arkipuhe sisältää kuitenkin paljon kulunutta kieltä, jolloin runouden ilmaisuvoimalla on rajansa. Kaikkea ei voi ehkä ilmaista sellaisella kielellä, joka on olemassa. Ilmaisuvoimainen kieli tarkoittaa sellaista kieltä, joka välittää merkityksiä lukijalle.

Runoilijan ei tarvitse pelätä sitä, että lukija joutuu tekemään lukiessaan hieman työtä. Kaiken ei tarvitse olla itsestään selvää ja ilmeistä.

Miten kehität itseäsi runoilijana? On kaksi asiaa, jotka vievät kirjoittamistasi eteenpäin. Runoilijan tulee lukea paljon. Runoilijalla tulee olla laaja yleissivistys. Myös runokokoelmia kannattaa lukea runsaasti. Kirjoittaminen kehittää myös runoilijan taitoja. Kaikenlaisia tekstejä ja runoja kannattaa kirjoittaa. Kannattaa lukea paljon aivan uusinta runoutta ja hakea sieltä mallia. Aluksi tehdä paikka pastisseja eli mukaelmia ja sen jälkeen yhä persoonallisempia tekstejä.

Tehtävät

Tehtävä 1:

Hae kirjastosta erilaisia runoteoksia. Yritä löytää sellainen kokoelma, joka miellyttää sinua. Pohdi miksi kokoelma miellyttää sinua.

Tehtävä 2:

Valitse edellisen tehtävän kokoelmasta yksi runo, josta pidät. Kirjoita siitä pastissi eli mukaelma. Mukaelmassa voit käyttää valitsemaasi runoa mallina, jonka pohjalta teet oman runosi. Pastissi saa tuoda lukijalle mieleen sen runon, jota käytit mallina

Tehtävä 3:

Tee toinen pastissi, jossa jäljittele suosikkirunosi kuvia. Tee hieman samanlaisia mutta ei sanasta sanaan samoja.

Tehtävä 4:

Kirjoita runo. Palaa runoon muutaman päivän kuluttua ja kirjoita runo uudestaan. Älä pelkää tehdä suuriakin muutoksia.